

שקיצותא עדיפה ממשכנתא בנכייטא, והלא נראה גרועה יותר שהרי עד חמש שנים אוכל ללא ניכוי — פירשו הריטב"א והרשב"א [דלא כרש"י] שאין התר אלא במקום שאין מסלקים אותו מהקרקע, וכיון שכך היא דרך האריסין, שזה אוכל חמש וזה אוכל חמש, אין נראה כרבית אלא כהסכם אריסות. ויש מפרשים, לפי שלאחר חמש שנים ישום דמי הפירות כולם בשווים, ולא יטול אפילו כאריס אעפ"י שהוא יעבוד בה עבודת אריס, משום כך עדיף מכולו בנכייטא שנוטל תדיר כאריס (עפ"י שיטה מקובצת; גליונות קהלות יעקב).

פירוט ובאור המשכנתאות לסוגיהם — ראה בשאלות ותשובות לסיכום.

'אלא באתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא מאי... רב פפא אמר: לא צריך למקנא מיניה' — טעמה של שיטה זו מבוטאת בראשונים (ע' רמב"ן רשב"א ועוד), היות ויכול למחול על חובו, ומחילה אין צריכה קנין, מה לי מחילה במקצת מה לי מחילת כולו (וע' בספר אילת השחר שהאריך בסברא זו).

דף סח

'שטרי מחוננאי — דוקפי ליה לרווחא אקרנא וכתבי ליה בשטרא... אי שכיב, ונפל שטרא קמי יתמי מאי...' — פירוש, שמא יגבו את הרווח הכתוב בשטר שלא כדין ונמצא גזל בידם (נמוקי יוסף). והרמב"ם (מלוה ה,י) פירש, שמא לא יהיה רווח ובאים לידי רבית. [בספר אילת השחר הקשה מדוע זו רבית, הלא כיון שקבעו שיהא נאמן לטעון שלא היה רווח ויהא פטור, אם יכוף המלוה את הלוה לשלם הרי זו גזילה ולא רבית? ובפרט לפי דברי הש"ך (קסא סק"ח) שאפילו רבית הקצוצה מראש, אם המלוה גבה את הרבית בעל כרחו של הלוה — דינו כדין גזל ולא רבית (ונפ"מ בין גזל לרבית, שבגולה חייבים היורשים להשיב ואילו ברבית פטורים).

ולכאורה נראה לפרש שזה שכותבים את הרווח בשטר, ועלול המלוה לגבות גם אם לא יהא רווח (כגון אם הלוה ימות והיורשים לא ידעו), אפשרות זו עצמה הניתנת למלוה, נחשבת כרבית, הגם שאין זו רבית קצוצה, מפני שיש לו הזכות לטעון שלא היה רווח ולהפטר.]

'חכירי נרשאי — דכתבי הכי: משכן ליה פלניא ארעיה לפלניא והדר חכרה מיניה. אימת קנאה דאקנייה נהליה' — רש"י כתב שרבית גמורה היא. וצדד הרשב"א לבאר דעתו: כיון שחוזר וחוכר ממנו, נגלה הדבר למפרע שעל דעת כן עשו, ולכן הרי זו רבית קצוצה. ויש לשאול, כשהשדה שהתה אצלו כמה שנים, הלא יתכן שאין ביד הלוה לשלם חובו ובאמת הוא מוכן ששדהו תיחכר ובכך יוכל לפרוע החוב? וצריך לומר שעיקר הטעם הוא מפני שגם במשכון—בנכייטא היה צריך להחשב רבית בגלל הרווח שנותן למלוה, אם לא משום שאפשר שיהיה גם הפסד, אבל בו ברגע שהלוה מבטיח אותו שלא יהיה לו הפסד, שוב חוזרת להיות רבית גמורה. וההבדל בין זה לדין דרבי חייא המובא לעיל (סב:), שאם בקש הלוואה מחברו ונתן לו הלה חטים במנה וחזר ולקחן בזול, אינו אלא 'הערמת רבית' — ששם אכן אינה הלוואה כי אם מכירה ולקחה, אלא שמשום שיש הערמה רואין זאת כהלוואה ברבית, אבל כאן הלא יש הלוואה ממש, והמשכנתא ניתנת עבור ההלוואה, לכן כאשר ברור שעל דעת כן הם עושים, דנים זאת כרבית קצוצה.

שיטת הרמב"ם (מלוה ה, טו) והרמב"ן שאין ב'חכירי נרשאי' אלא הערמת רבית. [ונראה שגם לשיטתם אין זה דומה להערמת רבית דרבי חייא מן הטעם האמור, שכאן הלוה ושם מכר, ולכן כאן אסור אפילו שהתה השדה אצלו זמן רב עד שהחכירה, ושם אין איסור אלא אם חוזר ומוכר מיד] (עפ"י מנחת שלמה כט, ד"ה ועיין. ודעת הריטב"א והרמ"ה (מובא בטור י"ד קעב) שזהו אבק רבית ואין גובים אותו). ובספר אילת השחר פרש עפ"י משמעות דברי רש"י, שלשיטתו אין המשכון קנוי לו ממש [ודלא כמש"כ הרשב"א, וכמשמעות הפשוטה של הלשון מורה 'אימת קנאה דאקנייה נהליה'], ואינו אלא כשעבוד על הפירות, שהרי מדובר שיכול הלוה לסלקו — הלכך כשחוזר ומחכיר והוי רווח ברור, ואותו רווח בא בסיבת ההלוואה, שהרי אם ישלם החוב הרי הוא מסלקו מזכותו במשכנתא — נמצא שבעצם השדה של הלווה הוא נותן למלוה רווחי חכירות בגלל ההלוואה. (וע"ע בשו"ת אגרות משה י"ד ח"א עט). יש להעיר שבתוס'—הרא"ש מובא שזה שכתב רש"י 'רבית קצוצה' — לא דוקא. וכ"כ בשיטה מקובצת. וע"ע: משו"ב נתיבות עב; אבני נזר י"ד קפב.

נחלקו ה'קצות' וה'נתיבות' (עב, ובמשו"ב נתיבות) אודות מלוה שהשאיל ללווה את המשכון שקבל ממנו לזמן מסויים, והלה הבטיחו בשל כך מתנה כלשהי — ה'נתיבות' אסר את הדבר, בהסתמך על סוגייתנו. ואילו ה'קצות' התיר במשכון שלא בשעת הלוואה, שהמלוה קונהו (להלן פב ועוד), ודוקא במשכון קרקע אסרו, כי שם הלווה נקרא עליה, ולכן גזרו משום הערמת רבית, אבל במטלטלין לא גזרו.

(ע"ב) יצריכא דאי תנא חנוני, חנוני הוא דסגי ליה כפועל בטל משום דלא נפיש טרחיה, אבל מעות ליקח בהן פירות דנפיש טרחיה אימא לא סגי ליה כפועל בטל' — הראשונים הקשו על פרש"י, מה מקום יש לחלק בין טירחה מרובה למועטת, הלא מכל מקום נוטל שכר בהתאם לטורח המלאכה. ופירש הריטב"א, היה מקום לומר שאם מלאכה זו כבדה, אין ניכר ההפרש בינה ובין מלאכתו הראשונה, ולא ינכו לו כלום ממה שראוי לו להרויח ממלאכתו.

'מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות לבהמה — מעלין ואין משנין ממנהג המדינה' — לא שנהגו כן בעסק, שאם כן פשיטא. אלא שאם נהגו לעשות כן בשותפים בעלמא או בעסק שכולופקדון, נוהגים כן בסתם עסק, שאם לא — נראה כאגר נטר (ריטב"א).

ואידך, גללים אפקורי מפקיר' — מעשה בא לפני הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל, בשני סוחרים שהיה להם סוס בשותפות, ועמד הסוס באורווה של אחד מהם [והשותף השני לא הוצרך לאורווה של זה, שהיתה לו אורווה משלו], ומזונות הסוס באים משל מעות השותפות. ובטרחת טיפולו לא היו מתחשבים, לפי ששניהם טרחו בשל השותפות. ובא השותף השני ותבע חלקו מהזבל; — והורה להם, היות ואין מנהג ידוע באותו מקום — הזבל שייך למחזיק, שהרי אמרו בגמרא 'סתם גללים — אפקורי מפקיר' למי שטרח בו, גם במקום שאי אפשר לתבוע כלום בעד הטרחה, כמו בהשבת אבידה שמחוייב לטרוח, ואעפ"כ הגללים של המוצא (לעיל כז). והגם שאפשר לדחות הראיה כי שם טרח בו בחנם ולכן מוחל לו, אך יש להוכיח ממקבל עגלים למחצה שנותן לו שכר עמלו, ואפילו הכי סוברים חכמים שמפקיר הגללים למקבל.

'תנא קמא סבר לה כרבי שמעון בן יוחי... — יכולים היו להעמיד כרבי מאיר, שאין די בדבר מועט כפסולת החלב והגזיה, אלא משום שישנו פועל בטל שאינו נוטל שכר יותר מזה, לפיכך מעמיד כרבי שמעון שבכל אופן אין די בכך (עפ"י רמב"ן בדעת הר"ף).

'אמר רבא: רב עיליש גברא רבה הוא, ואיסורא לאינשי לא הוי ספיי... — פרשו הראשונים (ריטב"א; תוס' הרא"ש), אע"פ שאפשר שרב עיליש קיבל שכרו כפועל בטל, [כדפריך רב זביד מנהרדעא], כוונת רבא שמפני שהוא גברא רבה, לא היה כותב בשטר באופן זה שלפי משמעותו הוא אבק רבית, שהרי עלולים ללמוד ממנו להתיר אף ללא קבלת שכר.

— עוד כתבו (הרא"ש הרשב"א והריטב"א ועוד) לדקדק מכאן שבאבק רבית אין איסור עצמי על הלווה אלא מפני שמכשיל את המלוה, כי איסור הלווה חדוש הוא ודי במה שחדשה התורה ואסרה עליו. ולכן אמרו 'לא הוי ספיי' ולא אמרו מצד איסורו שלו. (וע' חוות דעת קס"א; תפארת שמואל על הרא"ש; אילת השחר כאן).

ע"ע: שו"ת הרדב"ז ח"ה רטו; מנחת חינוך רלב"ב — בקומץ מנחה; שכ"ג; אבני נזר יו"ד קמ"ה; מנחת שלמה — תנינא ע"א, ה; באורי הגר"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג, ח"ב דף קנ"א, ד.

'אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, אי פלגא בהפסד תרי תילתי באגר' — הבית-יוסף (יו"ד קעז) דקדק מלשון רש"י 'כגון תרי תילתי' ששני שליש שאמרו — לאו דוקא, אלא הוא הדין פחות מזה, ובלבד שיהיה יותר ממחצית. וכבר נחלקו בדבר הראשונים (מובא ברמב"ם שותפין ו,ד. וע' גם בריטב"א להלן ע.), האם יכולים הצדדים לקבוע שהמתעסק יטול שכרו פחות משני שליש. וכתב הפני-הושע שבמעשה דרב עיליש על כרחנו לומר 'שני-שליש' דוקא, שאם לא כן כיצד נדע לדון את ההסכם ביניהם, שמה קצת פחות מחצי ושמה יותר. ומ"מ אפשר שזה שכתב רש"י 'כגון' — לומר שמועילה התנאה מפורשת על פחות משני שליש, וכשיטת הרמב"ם, להוציא משיטת רבותיו (ברמב"ם שם) שאפילו התנאה מפורשת אינה מועילה.

[על דיוק המלה 'כגון', שמורה על דוגמאות נוספות — ע' ב"ח או"ח קעז שדייק כן מלשון רש"י. (וע"ע: בית יוסף יו"ד קעז; פני הושע יומא ב: ד"ה ואימא; שדי חמד מערכת כ כלל ז; ביצחק יקרא מהדו"ק יד; מגדים חדשים ברכות ז: ד"ה ובדברי רש"י).

ויש לעיין מכמה מקומות שלכאורה אין במשמע כן — ערש"י ביבמות כא: סד"ה אשת; (רש"י יומא לט: ד"ה אליבא. וי"ל); זבחים ו: ד"ה קרבנות. וערש"י שם צ. (ד"ה חטאת) 'כגון יולדת עשירה' (ואמנם יש לפרש ששייך גם בשני בני אדם [עתורא"ש הוריות יג. וצ"ע בדבריו, והלא איכא יולדת]. ואולם לפמש"כ בזכר יצחק (ל), אין קיים דין זה אלא בבאים שניהם בחיוב אחד. וזה ליתא אלא ביולדת). וערש"י מנחות נו: (ד"ה קדשי קדשים) 'כגון זבחי שלמי ציבור' — והלא זה היחיד שניתן לפרש שם, דחטאת ואשם קתני. וי"ל.

וכן בגמרא בכתובות יב: 'מיתבי הרוצה לעשות כדרך שהכהנים עושים כגון בת ישראל לכהן... בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל הוא דאיכא צד כהונה, אבל בת ישראל לישראל לא' ומשמע שלשון 'כגון' אין במשמעותו דוגמא אחת מני רבים].

לשון חכמים

'חמור עד שתהא טוענת' — בתוס' יום טוב הביא מכמה מקומות שמוזכר 'חמור' והכוונה לנקבה. וכן הביא מן הכתוב ופטר חמור. (ועתוס' קדושין ב:).
 וכתב הגר"י קמינצקי זצ"ל: 'לפענ"ד לפום חורפיה נשתבש', כי בכתוב מדובר על המין בכללות, פטר של מין החמור ולא פטר של אָם חמור, כמו ושור או שה אָתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, והרי לחד מאן דאמר אין איסור 'אותו ואת בנו' נוהג בזכרים.
 ואפשר שלכך נזכר החמור בלשון נקבה, לפי שעיקר תשמישם למלאכה היה באתונות, וכן נראה מן הכתוב בדברי הימים-א' (כו,ל) ועל הגמלים — אוביל הישמעלי, ועל האתונות — יחדיהו המרתני' — הרי שלא הזכיר שם המין אלא הזכיר את האתונות שהיו יותר מוכשרות לעבודה (אמת ליעקב).
 וכן להלן בפרק שישי, השימוש המקובל כלפי חמור שרוכבים או נושאים עליו — בלשון נקבה. וכן הביא שם התוי"ט מן הנאמר בשמואל-ב יט, כו 'אחבשה לי החמור וארכב עליה' ופרש הרד"ק שאתן היתה.

'אין מושיבין תרנגולין למחצה' — 'מושיבין' מתייחס על התרנגולות, והלא האם רובצת על הביצים, לא הזכרים. וכמו כן בגמרא בחולין (קלט:) גבי שילוח הקן — 'אוזין ותרנגולין שקננו בפרדס' — והרי זכר פטור משילוח הקן. מבואר שריבוי של תרנגולות — 'תרנגולין'. [שמא יש ליתן כלל בדבר; כל שביחיד הוא שם למין כולו, ברבים הוא כזכר. כמו חטה ושעורה — חטים ושעורים. וכן 'יונה' ברבים: 'יונים'. וצ"ע בזה]. (אמת ליעקב. [לא הבנתי כוונתו, במה שהביא שם על 'תפלין' ו'תהלים']).
 נראה להביא סמך לדבר, שרבים של 'תרנגולות' בלשון חכמים אינה באה כ'תרנגולות' — שבכל ספרות חז"ל לא נמצאה (בבדיקת מחשב) המילה 'תרנגולות' [מלבד במקום אחד — בפסיקתא דרב כהנא (יז,ז) 'מביאה שלפוחית של תרנגולות וממלאה] אותה אפרסמון...'. — וגם שם חילוקי גרסאות יש, ובכמה ספרים יש 'תרנגולת' או 'תרנגול'. וכך גם נראה לגרוס לפי פשוט הלשון].

מאידך מצאנו שהכינוי 'תרנגולין' בא להורות על זכרים בדוקא ולהוציא את הנקבות — בגמרא לעיל כח: חילוק לענין מציאה בין תרנגול זכר שאינו עושה ואוכל, לתרנגולת נקבה שמשילה ביצים, ובברייתא שם מובא 'אוזין ותרנגולין' ביחס לזכרים. ו'תרנגולת' — בלשון יחיד, לנקבה. אך אין מכאן פירכא על הנ"ל, לפי שנקיטת לשון 'תרנגולת' איפשרה לנקוט 'תרנגולין' בסתם, וידעו שהכוונה לזכרים בלבד, אבל בעלמא 'תרנגולין' יכול לשמש רבים של תרנגול או תרנגולת.

דף סט

'אמרי אינשי: סתם אריסא למרי ארעא קמשעבד נפשיה לאתויי ליה רעיא' — משמע שלולא סברא זו, היה חייב לשלם לו שכר טרחתו, אף על פי שלא נתחייב לו מראש. וטעם הדבר, לפי שהם היו מתעסקים קודם לכן בשכר טירחה וכשעסק אה"כ בסתם, ודאי דעתם כפי העסק הראשון, שכל העושה — על דעת ראשונה הוא עושה. לכן הוצרך לטעם זה, שלאמיתו של דבר אין מגיע לו שכר טרחה כלל, אלא שקודם נתן לו רק משום איסור רבית, וכשנסתלק אותו איסור — פטור. ונראה שאחד מן השותפים שעסק וטרח בנכס המשותף יותר מחבירו בסתם — אינו נוטל שכר טרחתו, הואיל ולא הודיעו על כך מראש, יכול השני לטעון, אילו היית מודיעני הייתי עוסק בעצמי בדבר [בזמן שאכן הוא מסוגל להתעסק בעצמו] (עפ"י נתיבות המשפט קעו סק"ד).